

Steven Pinker



**Când
toată
lumea
știe că
toată
lumea
știe**

Cunoașterea
comună
și misterele
banilor,
puterii și
vieții de
toate zilele

Traducere din engleză de
Dan Crăciuni

Cuprins

Prefață	9
1. Împăratul, elefantul și <i>matzo ball</i>	13
2. Cunoașterea comună și simțul comun	61
3. Distracție și jocuri	99
4. Cum se citesc gândurile unui cititor de gânduri	131
5. Departamentul de relații sociale	187
6. Hohote de râs, ochi înlăcrimați, obraji îmbujorați, ochi holbați, priviri ucigașe	231
7. Cuvinte cu două înțelesuri	275
8. Instinctul de anihilare	309
9. Sinceritate radicală, ipocrizie rațională	331
Note	351
Mulțumiri	379

Prefață

În calitate de cercetător în domeniul științelor cognitive, mi-am petrecut viața gândind asupra modului în care gândesc oamenii. Așa se face că subiectul suprem al fascinației mele trebuia să fie ce gândesc oamenii despre ceea ce gândesc ceilalți și ce gândesc despre ceea ce gândesc ceilalți oameni că gândesc ei și ce gândesc despre ceea ce gândesc ceilalți că gândesc ei despre ceea ce gândesc ceilalți. Oricât de năucitoare poate să pară această reflecție, o practicăm zi de zi, cel puțin în mod tacit, și, dusă la limită, această stare de conștientizare are o denumire tehnică, și anume *cunoaștere comună*.

Avându-și originile în teoria jocurilor și în filosofie, teoria cunoașterii comune poate să clarifice o mare diversitate de enigme ale vieții sociale a oamenilor. Am întâlnit-o prima oară datorită interesului meu față de limbaj, pe când am scris *The Stuff of Thought**. M-am întrebat multă vreme de ce adeseori oamenii nu spun în prea multe cuvinte ce au de spus, dar își învâluie intențiile în aluzii și vorbe cu dublu înțeles, contând pe faptul că interlocutorii vor citi printre rânduri. Răspunsul, sugeram eu, era că afirmațiile sincere dau naștere cunoașterii comune, pe când eufemismele afabile nu fac acest lucru, iar cunoașterea comună este cea care validează ori anulează relațiile sociale.

În această carte voi trata pe larg acea teorie și voi arăta în ce fel cunoașterea comună explică de asemenea trăsături

* În traducere aproximativă, *Materialul gândirii* (n.t.).

fundamentale ale organizării sociale, precum puterea politică și piețele financiare; unele specificații de design ale naturii umane, precum râsul și lacrimile; și nenumărate curiozități din viața privată și cea publică, precum bulele și crahurile financiare, furia la volan, donațiile anonime, despărțirile prelungite, revoluțiile izbucnite din senin, gloatele denigratoare de pe social media și cultura excluderii din lumea academică.* După ce veți fi sfârșit cartea sper că veți fi pregătiți să înțelegeți fenomenele pe care nu am apucat să le explic, precum *gaslighting*** , faima familiei Kardashian (celebri pentru că sunt celebri), indignarea de față („Sunt șocat, șocat să descopăr că aici se practică jocuri de noroc”), „liniile roșii” din relațiile internaționale și diferența psihologică dintre „cc” și „bcc” din eticheta mesajelor expediate prin e-mail.

Sper să vă conving de faptul că acest orizont extrem de vast nu este semnul unei megalomanii explicative. Cunoașterea comună este realmente un concept de asemenea forță. Este abilitatea mintală care explică una dintre caracteristicile distinctive ale condiției umane: minți individuale își pot coordona alegerile pentru beneficiul reciproc, ceea ce permite speciei noastre să prospere în colectivități care variază de la cupluri până la societăți. Sper să reușesc să arăt că multe dintre acorurile și discordiile noastre răsar din eforturile noastre de a dobândi, întări sau contracara cunoașterea comună.

* În original, *academic cancel culture* (n.t.).

** *Gaslighting* – formă de manipulare psihologică în care victima este supusă îndoiieli față de propria memorie, percepție și sănătate mintală. Pentru a realiza acest lucru, agresorul folosește diferite tehnici: de la negarea abuzurilor precedente până la crearea unor situații în care victima sfârșește dezorientată. Termenul își are originea în titlul unei piese de teatru din 1938, și al ecranizării ulterioare din 1944, regizată de George Cukor, cu Ingrid Bergman în rolul soției abuzate psihologic de soțul ei, jucat de Charles Boyer. Termenul este folosit în literatura clinică și de specialitate de la noi, traducerea transparentă fiind practic imposibilă (n.t.).



Aceasta este a doua dintre cărțile mele în care expun propriile cercetări și pe care, la fel ca lucrarea *Word and Rules (Cuvânt și reguli)*, o dedic doctoranzilor și postdoctoranzilor care au colaborat cu mine la realizarea studiilor. Fiecare profesor știe că partea cea mai frumoasă a meseriei sale este să învețe de la studenți și, de-a lungul acestei cercetări, am avut norocul să învăț de la Julian De Freitas, Peter DeScioli, Omar Sultan Haque, Moshe Hoffman, Yuhui Huang, James Lee, Miriam Lindner, Maxim Massenkoff, Jason Nemirow, Laura Niemi, Lawrence Ian Reed, Kyle Thomas și Dylan Tweed. Mulțumiri speciale lui Peter DeScioli pentru comentariile sale pătrunzătoare și profunde pe marginea primei versiuni a textului.

Mai multe persoane m-au călăuzit cu răbdare în domeniile lor de competență: Scott Aaronson, Robert John Aumann, Herbert Clark, Peter DeScioli, Rebecca Goldstein, Dacher Keltner, Eric Maskin, Dov Samet și Jeannie Suk Gersen. Alții au comentat primele versiuni ale capitolelor: Charleen Adams, Cory Clark, Tyler Cowen, Alan Fiske, Komi Frey, Robin Hanson, Moshe Hoffman, Greg Lukianoff, Michael Macy, Jason Nemirow, Bruce Schneier, Dan Szyner și Jessica Tracy. Alții au răspuns unor întrebări sau mi-au oferit sugestii: Paul Bloom, Yi-Chia Chen, Eve Clark, Jeffry Frieden, Bill Gates, Andrew Gelman, Joshua Goldstein, Marc Hauser, Coleman Hughes, Jillian Jordan, Peter Kinderman, Gary King, Sarah Kiou, Louis Liebenberg, Lucy Matthew, Dani Passow, Dan Schacter, Fred Shapiro, Richard Shweder, Lawrence Summers, Philip Tetlock, Jeffrey Watumull, David Wolpe și Hirschy Zarchi. Bob Woods mi-a oferit o competentă asistență legată de documentarea bibliografică. Ilavenil Subbiah a realizat grafica elegantă. Le mulțumesc tuturor.

Îi sunt recunoscător editorului meu de la Scribner, Rick Horgan, pentru încurajare și îndrumare, și prietenului și agentului meu literar John Brockman. Deosebită recunoștință merită Katya Rice pentru tehnoredactarea manuscrisului, la a zecea noastră colaborare de-a lungul a mai bine de patru decenii.

Trei dintre cei cărora le-am dedicat cărțile mele anterioare au murit în timp ce o scriam pe cea de față. Aceasta este întâia mea carte destinată unui public larg care să nu fi fost citită în varianta de lucru de mama mea și principala mea cititoare imaginară, Roslyn Wiesenfeld Pinker. Plecați dintre noi sunt dragii mei prieteni și surse de inspirație intelectuală John Tooby și Donald Symons. Toți și-au pus amprenta asupra cărții prin exemple, ideile și glasurile lor. De asemenea, profund regretați sunt alți doi oameni care m-au influențat, Daniel Dennett și Daniel Kahneman.

Cea mai substanțială sursă de inspirație intelectuală este pentru mine partenera mea de viață Rebecca Newberger Goldstein, căreia îi mulțumesc pentru că mi-a arătat constant ce anume este important, pe plan intelectual și personal. Am plăcerea să aduc mulțumiri și celorlalți din iubitoarea mea familie: Yael, Solly, Danielle, Kai, Susan, Martin, Eva, Carl, Eric, Rob, Kris, Jack și David.

I

Împăratul, elefantul și *matzo ball** CE ESTE CUNOAȘTEREA COMUNĂ ȘI DE CE ESTE IMPORTANTĂ

Când a strigat că împăratul era în pielea goală, băiețușul nu spunea nimănui nimic pe care să nu-l fi știut deja cu toții. Dar el a adăugat ceva cunoașterii lor. Rostind în gura mare ceea ce putea să vadă orice privitor, el s-a asigurat că acum ei știau că toți *ceilați* știau ce știau, că toată lumea știa că toată lumea știa acel adevăr și așa mai departe. Iar asta a schimbat relația dintre ei și împărat, de la stima slugarnică la bătaie de joc și dispreț.¹

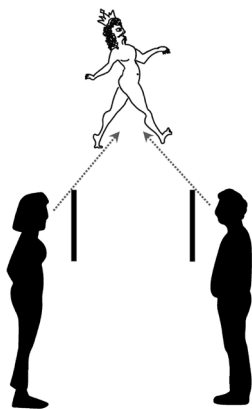
Nemuritoare poveste a lui Hans Christian Andersen se inspiră dintr-o importantă distincție logică. În *cunoașterea privată*, persoana A știe ceva, iar persoana B știe același lucru. În *cunoașterea comună*, A știe ceva pe care îl știe și B, dar, în plus, A știe că și B știe, iar B știe că A știe, la rândul său. Pe deasupra, A știe că B știe că A știe, iar B știe că A știe că B știe și așa mai departe, la infinit.²

Hainele cele noi ale împăratului evidențiază două trăsături ale cunoașterii comune care fac din ea nu numai un concept logic formidabil de potent, ci și o cheie a înțelegerii vieții sociale omenești. O caracteristică este că această cunoaștere comună nu trebuie să fie dedusă dintr-un lanț infinit de reflecții despre stările mintale ale altor oameni („Știu că tu știi că eu știu că tu

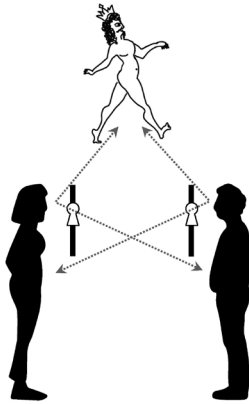
* *Matzo ball* este un fel de mâncare specific evreilor, născut la mesele festive de Pesah – paștele iudeu. Rețetele diferă, dar toate conțin trei elemente obligatorii: pască (crutoane de pâine nedospită), grăsime animală și ouă, amestecate și coapte ca niște perișoare sau găluști măricele, servite de obicei într-o supă de legume (n.t.).

știi...”), pe care nu le-ar putea efectua niciun muritor. Poate fi împărtășită instantaneu de un eveniment izbitor, precum o propoziție simplă rostită în public. Cealaltă este că diferența dintre cunoașterea privată, chiar și atunci când este larg împărtășită, și cunoașterea comună nu este doar o subtilitate logică, ci poate să unifice cunoșcătorii într-o acțiune coordonată, făcând să explodeze un anumit statu-quo social.

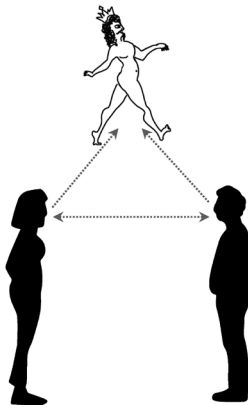
Pentru a vă ajuta să distingeți diferitele tipuri de cunoaștere, să le vizualizăm sub forma unor mici caricaturi care descriu cunoașterea ca vedere. Prima este o imagine a cunoașterii private. Fiecare observator vede ceva, dar niciunul nu-l vede pe celălalt văzând acel lucru.



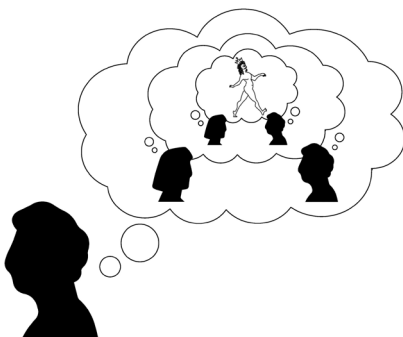
În continuare avem o situație pe care o vom numi cunoaștere reciprocă, când fiecare observator vede evenimentul și-l vede pe celălalt văzându-l. Dar, pentru că fiecare îl spionează anonim pe celălalt prin gaura unei chei, ceea ce conștientizează nu corespunde cunoașterii comune, niciunul nu știe că a fost văzut la rândul său în timp ce vede:



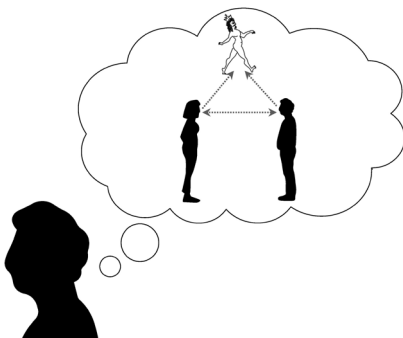
Ultimul desen ilustrează cunoașterea comună. Fiecare vede că celălalt vede evenimentul și îl vede pe celălalt văzându-l pe el în timp ce vede, de aici amândoi putând să infereze că fiecare poate să vadă oricâte vederi ale vederii asupra cărora doresc să reflecteze:



Ce se petrece în mințile observatorilor când se află într-o situație furnizoare de cunoaștere comună? Nu-i nevoie de o sală a oglinzilor în care se reflectă la nesfârșit că „El știe că ea știe că el știe că ea știe...”:



Mințile noastre încep să amețească după numai două straturi de gânduri în interiorul altor gânduri, iar cunoașterea comună necesită astfel de operații într-un număr infinit, ceea ce nu poate să încapă într-un creier finit. Cel mai probabil survine simpla intuiție că evenimentul este „public”, „la suprafață” ori „în văzul lumii”:



În această carte, scopul meu este să explic puțin cunoșcutele, dar spectaculoasele cercetări care vizează cunoașterea comună, laolaltă cu unele idei proprii, și să arăt cum clarifică acest concept multe enigme din situațiile publice sau din viețile noastre personale. Oamenii de știință cunoscuți de mine care au abordat acest concept – matematicieni, economiști, filosofi, lingviști, informaticieni – sunt de acord că este o piatră unghiulară a înțelegerii lumii sociale. Dar au avut dificultăți încercând să răspândească noutățile din domeniu în rândurile unui mare număr de cititori și deseori se întreabă cum prelucrează mințile omenesti o formă de cunoaștere care pare aproape indescifrabilă. Această carte, scrisă din unghiul de vedere privilegiat al psihologiei și al științelor cognitive, urmează să umple aceste lacune.³

Iată ideile principale. În primul rând, cunoașterea comună (în sensul tehnic) este logic diferită de cunoașterea privată: a afla despre un fapt în public, chiar dacă este ceva știut de toată lumea, poate să schimbe totul. În al doilea rând, lucrul principal schimbat de cunoașterea comună este capacitatea de *coordonare*: doi sau mai mulți oameni care posedă cunoașterea comună pot să-și aducă unii altora beneficiul unor alegeri complementare pe care niciunul dintre ei nu ar fi avut încredere să le facă bazându-se pe cunoașterea privată. În al treilea rând, deoarece cunoașterea comună este atât de potentă, oamenii sunt intuitiv sensibili față de ea, aproape ca și cum ar avea un organ de simț pentru acest concept logic. În al patrulea rând, această sensibilitate este cea care a permis speciei umane să coordoneze comportamentul nostru în rețele de socializare precum comunitățile, economiile și națiunile. Din acest motiv, multe ciudățeni ale vieții publice – ritualurile, convențiile și normele sale absurde – devin inteligibile ca soluții ale problemelor de coordonare. La fel fac unele patologii ale vieții

publice, printre care marotele, gloatele, panica, bulele și spiralele tăcerii. În al șaselea rând, relațiile personale – legăturile noastre cu familia, prietenii, persoanele iubite, autoritățile, subordonații, vecinii, colegii și partenerii de afaceri – sunt de asemenea jocuri de coordonare și ele trebuie să fie, la rândul lor, cimentate de cunoașterea comună. În sfârșit, deoarece toate aceste echilibrări prin coordonare presupun beneficii și obligații, deseori găsim modalități de a le ocoli, *împiedicându-ne* să știm ce știe toată lumea, de unde iau naștere unele ritualuri de benignă ipocrizie, prefăcându-ne că nu știm, sesizând încotro ne îndreaptă cineva și refuzând să mergem într-acolo. Cu alte cuvinte, multe dintre tensiunile personale și politice se nasc din dorința de a propaga sau de a suprima cunoașterea comună.



Întrucât cunoașterea comună este cheia de boltă a cărții, trebuie să încep prin a spune câteva cuvinte despre termenul însuși, pe care îl voi folosi într-un sens diferit de cel din viața de toate zilele. În engleza curentă, expresia *common knowledge* se referă la ceva știut de mulți oameni sau de majoritatea lor, îndeosebi secretele străvezii, precum „toată lumea știe că poliția de prin partea locului poate fi mituită”. Este aproape înțelesul opus celui avut în vedere de termenul tehnic din teoria jocurilor și din filosofie, pe care îl vom explora în această carte. Tot atât de derutant este și faptul că sintagma *common knowledge* în sensul ei tehnic nu corespunde înțelesului literal al cuvintelor componente, și anume „cunoașterea pe care o dețin oamenii în comun”, întrucât se poate referi și la cunoașterea privată, în care toți știu același lucru, fără să știe în mod necesar că îl știu și ceilalți.

Un termen mai transparent ar fi *cunoaștere mutuală*, sau reciprocă, implicând faptul că oamenii își oglindesc ori își împărtășesc în mod deliberat cunoștințele lor. Lingviștii folosesc uneori acest termen când se referă la cunoașterea comună a unei perechi de interlocutori și așa am numit-o și eu în *Materialul gândirii*.⁴ În cea mai mare parte din literatura de specialitate, cunoașterea mutuală a deviat spre un sens diferit, însemnând ori cunoaștere privată de largă răspândire (la fel ca în prima diagramă), ori straturi de cunoaștere reciprocă (precum în cea de-a doua).⁵ Printre alți termeni referitori la cunoașterea comună se numără *cunoaștere deschisă*, *cunoaștere vădită*, *cunoaștere publică*, *cunoaștere interactivă*, *realitate împărtășită*, *conștientizare colectivă* și *teren comun*. Dar, oricât de înșelător, termenul *common knowledge* s-a încetățenit printre experți și pe acesta îl voi adopta și eu.

Din fericire, această concesie oferă o ocazie de a prezenta forța cunoașterii comune în treburile omenești, începând chiar cu limbajul. Când vorbim despre vocabularul consacrat, logica și gramatica sunt irelevante. În prezent, nu-i mai pasă nimănui că *awful* [„groaznic”, „înfricoșător”] nu mai înseamnă „filled with awe” [„plin de evlavie sau de venerație”] ori că *bathroom* [„(cameră de) baie”] nu trebuie să însemne „cameră cu o baie”. Și, după cum glumea Voltaire, Sfântul Imperiu Roman nu era nici sfânt, nici roman și nici imperiu. Un cuvânt bine stabilit sau o expresie consacrată comunică un anumit sens nu pentru că oamenii îl deduc din componentele lor, ci pur și simplu fiindcă se așteaptă ca oricine altcineva să le interpreteze așa cum o fac ei.⁶

Scopul limbajului este *coordonarea* comportamentului nostru – îmi dați piperul când vreau piper și sarea când vreau sare. Limbajul ne permite să facem acest lucru fiindcă este o *convenție*, un acord tacit între membrii unei comunități

lingvistice de a folosi cuvintele cu referire la anumite concepte, în acest caz sunetul ['pɛpɪ] va fi întrebuițat ca să indice piperul și [sɔlt] ca să indice sarea, deși putea să fie invers dacă vorbitorii de engleză ar fi stabilit cu multă vreme în urmă împerecherea opusă. Pot să cer sarea cu încredere, fiindcă știu că voi interpretați cuvântul la fel ca mine și, aspect decisiv, voi știți că eu știu acest lucru – dacă ați fi știut că *salt* înseamnă „sare”, dar ați fi crezut că eu prin *sare* înțeleg „piper”, mi-ați fi dat în schimb piperul. Iar eu știu că voi știți că eu știu acest lucru, la infinit.

De când lingvistul Noam Chomsky a adus în atenție complexitatea sintaxei, limbajul omenesc a stârnit uimire și admirație din cauza numărului vast de sensuri pe care le putem exprima combinând cuvintele în propoziții.⁷ Însă puterea unui singur cuvânt de a coordona conștiințele este la fel de uimitoare. După cum scrie poetul Craig Morgan Teicher, „a vorbi este un incomparabil act de credință. Ce dovadă avem că, atunci când eu spun *mouse* [șoricel], tu nu te gândești la semnul de circulație stop? Răspunsul evident la o astfel de întrebare este că oricine o pune își chinuie excesiv mintea analizând o idee facilă”.⁸ Răspunsul mai puțin evident este că sensul unui cuvânt este cunoaștere comună printre vorbitorii limbii. Copiii fac tacit această supoziție de la început; e greu de imaginat cum ar putea stăpâni limbajul dacă ar trebui să-și facă griji pentru că *mouse* înseamnă „șoricel” pentru ei, dar „semn de stop” pentru altcineva și încă alte lucruri pentru alți oameni.⁹ Experimentele efectuate de psihologii Gil Diesendruck și Lori Markson au arătat că într-adevăr copiii nu-și fac astfel de griji. Cercetătorii i-au învățat pe niște copii de 3 ani denumirile unor obiecte nefamiliare, precum *mef* pentru o presă de preparat colțunași și au constatat că micuții au presupus de îndată că un necunoscut știe ce înseamnă cuvântul. Nu pentru că micuții își estompează fără discernământ propria cunoaștere peste care suprapun